

KÖNYVISMERTETÉS

Horváth Szilvia és Kiss Magdolna: Pannoniai fürdőkalauz. 2019.
Kaposvár – Pécs. (Vivarium Fontium, Tom. 9.)
ISBN: 978-615-5687-02-0; ISSN: 1588-4422

GÁBOR OLIVÉR

Janus Pannonius Múzeum, H-7621 Pécs, Káptalan u. 5.,
e-mail: gabor.oliver67@gmail.com

A 315 oldal terjedelmű, kemény borítású, színes illusztrációkkal készült könyv az NKA támogatásával készült. A szerzők az eredeti antik és későbbi forrásokat Liviustól Bórbanszületett Konstantinig kimerítően felhasználták (pp. 259-263). A könyvet geológiai, balneológiai, régészeti térképek illusztrálják (belső borítók, ill. pp. 63-66, 86, 114-115, 122, 130, 136, 149, 190, 214), melyek földrajzilag is jól átláthatóvá teszik a források és fürdők elhelyezkedését. A táblázatok és felosztások rendszerbe szedve mutatják a leírkat (fürdőtípusok: pp. 43, 58; lelőhelycsoportok Tatán: p. 123; hálaadó feliratok: pp. 243-244), a rekonstrukciós rajzok és alaprajzok pedig a közérthetőséget segítik. A leghitelesebbek azonban mindig a korabeli ábrázolások és a tárgyi leletek, melyekből szintén bőséges kínálatot kapunk a képeken.

A bevezető megadja, hogy a téma feldolgozásához mely tudományágak ismereteit kellett felhasználni (geológia, balneológia, régészet, epigráfia, turisztika). A mű rögzített célja, hogy az egykori Pannonia területén ma található fürdők római előzményeit felkutassa és közreadja. Mindez nem irreális feladat, mivel ezek a vizek korszakoktól függetlenül már a régmúltban ismertek lehettek: „...a Kárpát-medence gyógyvizeit a római hódítás előtt itt élt bronzkori, vaskori népek többé-kevésbé föltárták...” (p. 10).

A következő fejezetek is az olvasónak a témába való bevezetését segítik. Megismerkedhetünk Pannonia helyzetével a Birodalmon belül (pp. 11-16), valamint építészeti alapokig részletező képet kapunk a római kori higiénéről és vízépítéséről: vízvezetékek, forrásfoglalások, forrásszentélyek, nympheumok, kutak, vízmerítő tornyok, levegőztető tornyok, csatornák, ülepítő medencék, vízelszívók és főleg fürdők (pp. 17-40). A könyv külön részben tárgyalja a római fürdőkultúrát (pp. 41-56). Láthatjuk a különböző fürdőtípusokat, a fürdők részeit, személyzetét, a fürdés menetét (szertartását) és eszközeit (törölköző, toalettkészlet, kenőcsök, illatszerek, fürdőszivacs, strigilis/nyeles vakaró, kancsó, merítő, fésű, borotva, fodrászeszközök, tűkör, szőrcsipesz, fülkanál, körömszelő). Továbbá a fürdéshez csatlakozó időtöltéseket: masszázst, testgyakorlást, ünnepély, szakrális szertartást, evés-ivást, könyvtárhasználatot, prostitúciót, stb.

A III. fejezetben (pp. 57-60) a pannoniai fürdők csoportosítása egy jól átlátható táblázatban összegző-

dik (tisztasági fürdők, gyógyfürdők, közfürdők, katonai fürdők, magánfürdők, gőzfürdők), és felvezetést ad a könyv legfontosabbnak tekinthető részéhez, a katalógusghoz. A pannoniai gyógyfürdők kutatását bemutató IV. fejezetben (pp. 61-82) pedig megismerkedhetünk a különböző termálvizek és gyógyvizek jellegeivel, az azokról szóló ókori írott és tárgyi forrásokkal és szakirodalommal.

Az V. és egyben legterjedelmesebb fejezet adja a könyv érdemi részét, a pannoniai gyógyfürdők katalógusát (pp. 83-224). A 118 címszó óriási gyűjtőmunka eredménye, hiszen a vízforrást vagy gyógyvizet rejtő helyszínek ókori emlékeit az egykori Pannonia területén osztozkodó 6 mai ország (Magyarország, Szerbia, Horvátország, Ausztria, Szlovákia) szakirodalmának alapos megismerése révén lehetett csak bemutatni. Ezeken a lelőhelyeken az egyes források és fürdők antik használatára néha egyértelmű bizonyítékok vannak (pl. épületmaradvány, forrásfoglalás, vízvezeték, stb.), máskor csak közvetett bizonyítékok (római leletek vagy írásos említés), esetleg csak sejtések (római lelőhely megléte a környéken). A rengeteg feltételezhető fürdő és gyógyfürdő alapján megállapítható, hogy Pannonia fürdőkultúrája nem maradt el a Római Birodalom központi területeitől, sőt a késő antik birodalmi székhely Konstantinápoly városát felül is múlta. Magyarországot tekintve egyébként idővetületében is érdekes képet láthatunk. Fejlett fürdőkultúrával rendelkező korszakok a római időszak és a török kor voltak, míg az őskor és a középkor időszakai inkább mélypontokat jelentettek e tekintetben. Érdekes tény, hogy az antik kor embere a forrásokhoz, vizekhez szakrális attitűddel közeledett, hiszen rengeteg szentély, oltár, templomocská és áldozati tárgy került elő a közelükben. Másrészt a fürdés menete is gyakran olyan rituális szertartásrendet követett, ami a mai ember számára már kevésbé fontos. Harmadrészt a fürdők emlékeiből kiderül, hogy nem csupán tisztulás, de gyógyulás, sport, szórakozás, sőt étkezés, gyűlés és akár bíraskodás céljára is használhatták őket.

A katalógus után következő lezáró részek már nagyobb vonalakban mutatják be a provincia római kori fürdőhasználati szokásait. A gyógyturizmus és a hozzá kapcsolódó vendéglátóipar témája ma is éppen olyan aktuális, mint 1500–2000 évvel ezelőtt volt, de annak

vallásos jellege nélkül (VII. fejezet: pp. 226-250). Végül az utolsó fejezet (VIII. fejezet: pp. 251-258) a római fürdőkkultúra utóéletét mutatja be, ami meglepő módon szórványosan még a „barbárok” idején (népvándorlás kora, 5-10. század) is megmaradt. A középkorban pedig már új fürdőkkultúrával új világ született, ám a források és fürdők helyei természetesen ugyanazok maradtak (ld. Császárfürdő, Lukács-fürdő, Baden bei Wien, stb.).

A könyv nem teljesen lezárható jellege a kutatás állásából adódik. A forrásokkal és fürdőkkel rendelkező lelőhelyeknél megadott római régészeti nyomok csupán tájékoztató jellegűek lehetnek, mivel a kutatottság mértéke helyszínenként nagyon különböző. Előfordulhat, hogy jelentéktelenebb vízforrások körül hemzsegnak az antik régészeti jelenségek ugyanakkor néhány jelentősebb fürdőt még nem sikerült megtalálni. Nagyon szeretnénk például felfedezni Onogesius fürdőjét (PRISCUS), hiszen akkor egyben megtalálnánk Attila városát is, ami nyilvánvalóan nem Aquincum volt (ANONYMUS).

A könyv egyenetlenségét a struktúra adja. Több szerzős művek esetében ugyanis előfordulhat az átfedés. Mivel a különböző fejezeteket a szerzők néha külön-külön írták, ezért megtörténik, hogy olvasás közben ugyanazzal az antik forrásidézzel többször is találkozunk. Ezek az írott források azonban természetesen kihagyhatatlanok, hiszen mindig a legautentikusabb hivatkozást jelentik, és hát persze a Pliniusokból sosem elég.

Témája korszakokon átívelő és olyan nagy volumenű, hogy akár a folytatása is elképzelhető lenne. A teljesség igénye nélkül fel is sorolok néhány, a régi vizekkel foglalkozó lehetséges témakört, amikkel érdemes lehet továbbvinni a pannoniai vizek kutatását:

1. Az antik források és gyógyvizek kutatása folytatódhatna azok kora középkori, illetve középkori történetének bemutatásával is. Erre példa a 870 körül íródott *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. vitairat, ahol a benne szereplő *Temperch* helynév jelentésének megfejtése akár meleg vizű forrásról vagy fürdőről is tanúskodhat (J. SCHWING: *War auch das östliche Pannonien des 9. Jahrhunderts Karolingisch?* In: *Visy* 75. 2009. 457-468. Pécs. 464- 465.)

2. A korai keresztény rituális vízhasználat történetének részletesebb kifejtése is érdekes témákat adhatna. Ilyenek például a Bethesda-hagyományok (JN 5,2-4), a vályús templomok (R. SÖRRIES, *Christliche Archäologie compact*. 2011. Wiesbaden. 403-405), a rituális mosdások és keresztelőmedencék, vagy éppen a temetői szertartásos vízhasználat kérdései (O. MARUCCHI – H. VECCHIERELLO, *Manual of Christian Archeology*. 1935. New Jersey. 145, 147, 152).

3. Amikor a víz nem áldás, hanem csapás: harc a vízzel. Pl. a Mecsek-hegység lábainál felépült Sopianae municipium teljes történetét végigkíséri a hegyről lezúduló állandó és időszakos vizek elvezetésének kényszere. A város fölött római kori forrás-galériát lehetett rekonstruálni (KRAFT J., *A pécsi ókeresztény temető geológiája és felszínének fejlődése*. Örökségi Füzetek, 5. 2006. Pécs. 75-76.), illetve olyan árokrendszerek kerültek elő, melyek inkább elvezették a felesleges vizeket a várostól (GÁBOR O., *Sopianae késő antik temetői épületei*. 2016. Kaposvár-Pécs, 154-158.).

A könyv közérthető és ismeretterjesztő jellegű. Ajánlható bármely olvasónak, megértése a szerzők fogalommagyarázatainak köszönhetően nem igényel mélyebb klasszikus műveltséget.